

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 8

Засновано у 2013 році

Рівне – 2017

ISSN 2518-7503
УДК 159.9+316.6
П 86
ББК 88

Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 8 / упоряд. Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова; ред. кол. : Р. В. Павелків, В. І. Безлюдна, Н. В. Корчакова. – Рівне : РДГУ, 2017. – 318 с.

Збірник наукових праць «Психологія: реальність і перспективи» включено до Переліку наукових фахових видань України з психології (на підставі Рішення Атестаційної колегії МОН України від 29 вересня 2016 та Наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2016, № 1222) .

Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ № 18713-7513 Р

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Відповідальний секретар:

Корчакова Наталія Вікторівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології ім. Г.С. Костюка.

Лєвовицький Тадеуш – доктор гуманістичних наук, професор відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти ректор Вищої педагогічної школи м. Варшава (Республіка Польща).

Шугаєва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія».

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ:

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету.

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Вірна Жанна Петрівна – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

Гошовський Ярослав Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

Камінська Ольга Володимирівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

Ставицький Олег Олексійович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Міжнародного економіко-гуманітарного університету ім. академіка Степана Дем'янчука.

Немеш Олена Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової і педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Кулаков Руслан Станіславович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Назаревич Вікторія В'ячеславівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Павелків Віталій Романович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики, декан психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Упорядники: проф. Павелків Р. В., доц. Корчакова Н. В.

Науково-бібліографічне редагування: наукова бібліотека РДГУ

Рецензент: Журавльова Лариса Петрівна – доктор психологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, завідувач кафедри теоретичної психології та психології розвитку Житомирського державного університету ім. І. Франка.

Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол №4 від 30 березня 2017 року)

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

ЗМІСТ

Павелків Р. В. Формування та розвиток здатності до моральної рефлексії в процесі активного соціально-психологічного навчання молодших школярів	5
Артемюва О. І. Вплив рівня розвитку креативності на адаптацію студента-першокурсника	10
Бабій М. Ф. Важливість здібностей у вербальній взаємодії педагогів	14
Березюк Т. П. Формування професійної компетентності майбутніх менеджерів на засадах компетентнісного підходу в контексті європейського простору вищої освіти	18
Богдан Ж. Б., Підбуцька Н. В. Мотиваційні предиктори спрямованості особистості	24
Борейчук І. О., Матухно Є. В. Використання фотоспогадів у позитивній мотивації індивіда	27
Бульчик Т. І., Мушкевич М. І. Психологічні особливості особистісного та сімейного функціонування учасників АТО	31
Бучко В. Б. Психологічні аспекти сприймання справедливості через призму культури бідності та багатства	36
Бушусва Т. В. Взаємозв'язок особистісних особливостей та копінг-стратегій жінок у період дорослішання	41
Веремійчук Т. А. Психологічні особливості переживання кризи студентської молоді в Україні	46
Воробйов А. М., Демчук О. О. Медіа залежність як різновид психічних відхилень	49
Ганкевич О. В. Вплив психотравмуючих факторів на життєдіяльність молодих та зрілих подружніх пар	54
Главінська О. Д. Професійне самоусвідомлення та самовизначення студентської молоді у ставовленні особистісної суверенності	59
Грипич С. Н. Розвиток професійної мотивації студентів психолого-педагогічних спеціальностей в процесі навчання у ВНЗ	63
Грицюк І. М. Арт-терапія в роботі практичного психолога з дітьми, які мають емоційні порушення	67
Демчук О. О., Лазарчук В. В. Життєва компетентність як підгрунття власної життєвої і професійної успішності	71
Демянюк О. Б., Косарєва О. І. Модальності світосприйняття як складова індивідуальної свідомості молоді	75
Дучимінська Т. І., Хлівна О. М. Роль лабораторного практикуму з психодіагностики та клінічної психології у виявленні проявів особистісної безпорадності студентів	79
Ivashkevych E. E. Psycholinguistic aspects of comic book narration	84
Івашкевич Е. З. Унікальність особистості та структура соціального інтелекту педагога	88
Камінська О. В. Система засобів подолання схильності до інтернет-залежності на основі ресурсного підходу	92
Карковська Р. І. Деструктивні позиції осіб з близького соціального оточення щодо вбивць учасників АТО	96
Кирилова Д. С. Психологічна готовність до материнства в структурі життєвих смислів жінки: теоретико-методологічний аналіз	101
Кідалова М. М. Емоційні бар'єри студентів ВНЗ: психологічні особливості прояву в умовах адаптаційного періоду	105
Клочек Л. В. Розвиток уявлень про соціальну справедливість у дошкільному дитинстві	110
Корчакова Н. В. Егоїстична мотивація як перешкода у розвитку просоціальної поведінки підлітка	114
Котлова Л. О., Марчук К. А. Психологічні особливості творення поетичного тексту (за науковим трактатом І. Франка "Із секретів поетичної творчості")	120
Коць М. О., Онопченко І. В., Озоровський І. В. Роль мотиваційних чинників у професійному самовизначенні підлітків з особливими потребами	124
Коширець В. В. Особливості надання психологічної допомоги особам з ПТСР	128
Крюкова Л. В. Критерії формування особливостей емоційної сфери молодшого школяра	133
Кряж І. В., Гранкіна-Сазонова Н. В. Довіра й емоційний інтелект як предиктори особистісного благополуччя студентів-психологів	137
Кузьмін В. В. Концептуалізація соціально-психологічних процесів виникнення, формування й розвитку спільноти дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, їх інтеграція в сучасне суспільство	143
Кулаков Р. С. Особливості впливу профільного навчання на вибір старшокласниками сфери майбутньої професійної діяльності	147
Кулакова Л. М. Психологічні особливості розуміння текстової інформації молодшими школярами в умовах навчальної діяльності	153
Лисак Н. О., Петренко Н. В. Теоретико-методологічні підходи щодо структури внутрішньоособистісного конфлікту в період юнацького студентського віку	157
Литвинчук Л. М. Оцінка індивідуальних особливостей трансперсональної поведінки залежних від опіоїдів	162
Литвиненко С. А., Ямницький В. М. Формування професійної ідентичності майбутніх учителів	167
Луценко О. Л., Габелкова О. Є. Конструювання методики схильності до низької фізичної активності – процедура та результати	171

Луцук Г. О. Чинники схильності підлітків до девіантної поведінки	175
Магдисяк Л. І. Психологічні особливості якості життя осіб з серцево-судинними захворюваннями	180
Mykhalchuk N. O., Yatsuryk A. O. The problem of understanding in psychology: philosophical and methodological background	184
Мушкетєвич М. І. Моделі організації психологічного супроводу сімей, які мають проблемних дітей	188
Назаревич В. В., Борейчук І. О. Фотографія як засіб ресурсування психоемоційного стану індивіда	192
Назарєць Л. М. Особливості взаємодії у конфліктах та конструктивні прийоми їх подолання	197
Новік Л. О., Хупавцева Н. О. Вікові особливості становлення професійного іміджу особистості	202
Оксентюк Н. В. Мікромоменти позитивного резонансу	206
Павелків В. Р., Панасюк В. М. Прояви ознак фанатизму як соціального явища: на прикладі молодіжних субкультур	211
Петренко О. Б. Проблема самореалізації особистості у концепції М.М. Рубінштейна	215
Позднішев Є. В. Роль інструментів психотехнологій у формуванні та просуванні іміджу суб'єктів спортивної діяльності	220
Помилуйко В. Ю. Психологічні механізми розвитку ключових компетентностей у дорослому віці	225
Романюк В. Л. Дослідження психічного здоров'я особистості за рівнем тривожності	230
Рудюк О. В. Смысловдіяльна детермінація переживання кризи у безробітних	234
Рудь Г. В., Косарева О. І. Психологічний аналіз прояву особистісних характеристик першокурсників	239
Савелюк Н. М. Психологічні аспекти проблеми взаємозв'язку релігійної активності та суб'єктивного благополуччя	244
Созонюк О. С. Розвиток професійного мислення майбутніх психологів у процесі фахової підготовки	250
Ставицька О. Г., Ставицький Д. О. Динаміка змісту особистісно-мотиваційної сфери студентів за час навчання у вузі	254
Старинська Н. В. Адаптаційний потенціал як чинник професійної самореалізації особистості	259
Столярчук О. А. Динаміка професійного Я-образу майбутніх фахівців	263
Сторож О. В., Дружиніна І. А. Психологічні особливості адаптації та творчої реалізації особистості у соціумі	268
Ткаченко О. А. Аналіз факторів професійного саморозвитку як підґрунтя самопроектування учителів	272
Ткачишина О. Р. Психологічна безпека особистості та явища стереотипізації у сучасному інформаційному середовищі	277
Федоренко Р. П., Лех Т. Л. Аналіз особливостей ставлення сучасних підлітків до "груп смерті" та небезпечних ігор у соціальних мережах	281
Феніна О. Я. Проблема рефлексії та рефлексивності особистості у становленні професійного самоменеджменту	286
Хомич І. С. Самооцінка дитини молодшого шкільного віку як передумова забезпечення контролю за діяльністю з точки зору нормативних критеріїв	291
Шаповал І. М. Дослідження психологічних чинників формування професійної ідентичності студентів-психологів	295
Шкарлатюк К. І., Сойко О. В. Медитативні казки як ресурс особистісного розвитку дитини з психофізичними порушеннями	300
Яцюк Н. О. Особливості морального розвитку молодших школярів у сучасних умовах	304
Відомості про авторів	312

The article attempts theoretical generalization of scientific research on the actual problem of development of personal and motivational sphere of students of the University. Analyzes the features of professional formation of the personality of the future specialist psychologist through the focus of analysis of changes in the personality-motivational sphere. Presents the results of empirical research on substantive aspects of life-meaningful orientations of student's youth as elements determining the formation of professional qualities of future specialists

The research showed that in the second half of study increases negative axiological attitude of students to their professional choice, due to the complexity, expectations and challenges regarding future employment and financial security, which reduces the urge and desire to work in the specialty. As a positive variable, it was determined that the work of the psychologist and its current significance. The structure of the personality-motivational sphere is formed by three connected blocks: value-semantic, unit professional orientation and training motivation.

During the training parameters integrates personal and motivational readiness to professional life purport orientations, which is a specific increase in the intensity and strength of relationships at the beginning of training, some decrease in undergraduate and achieving the maximum level of integration at the end of education.

Key words: motivational and personal sphere, personal disposition, life orientation.

УДК 159.923.2:331.101.3

Н.В. СТАРИНСЬКА

АДАПТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена аналізу особливостей прояву адаптаційного потенціалу як чинника професійної самореалізації особистості; уточненню поняття «самореалізація», виділенню основних критеріїв або ознак, які відрізняють його від інших категорій «само»; обґрунтуванню положення про те, що професійна самореалізація особистості, в більший мірі, залежить від того, як швидко та інтенсивно особистість реалізує свій адаптаційний потенціал в процесі оволодіння професією та пристосування до її вимог і умов; визначенню групи критеріїв та показників рівня професійної адаптивності; виокремленню рівневої структури професійної самореалізації; розробці методики організації роботи на виробництві з адаптації та самореалізації особистості в професійній діяльності.

Ключові слова: активність, адаптація, професійна адаптація, адаптаційний потенціал, особистість, самореалізація, самоактуалізація, професійна самореалізація, рівнева структура професійної самореалізації.

Статья посвящена анализу особенностей проявления адаптационного потенциала как фактора профессиональной самореализации личности; уточнению понятия «самореализация», выделению основных критериев, которые отличают его от других категорий «само»; обоснованию положения о том, что профессиональная самореализация личности, в большей мере, зависит от того, как быстро и интенсивно личность реализует свой адаптационный потенциал в процессе овладения профессией и приспособления к ее требованиям и условиям; определению группы критериев и показателей уровня профессиональной адаптивности; выделению уровневой структуры профессиональной самореализации; разработке методики организации работы на производстве по адаптации и самореализации личности в профессиональной деятельности.

Ключевые слова: активность, адаптация, профессиональная адаптация, адаптационный потенциал, личность, самореализация, самоактуализация, профессиональная самореализация, уровневая структура профессиональной самореализации.

Постановка проблеми. В умовах трансформації сучасного суспільства, які утворюються в нашій країні, формується більш вимогливе ставлення до становлення особистості, її самореалізації в професійній і соціальній сферах. Ринок праці, у зв'язку з соціально-економічними проблемами в країні, висуває підвищені вимоги до професійних якостей сучасного фахівця, тому однією з актуальних проблем нашого часу виступає проблема розвитку й активізації професійного адаптаційного потенціалу особистості. Своєчасне виявлення особистістю адаптивних здібностей сприяє ефективному функціонуванню та розвитку своїх професійних можливостей.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Дослідженню адаптаційного потенціалу, професійній адаптації особистості свої роботи присвятили: Є. Ю. Альошина, Ф. Б. Березін, О. В. Вітенберг, М. А. Дмитрієва, В. А. Кулганов, А. Г. Маклаков, Л. М. Мітіна, С. Т. Посохова, А. О. Реан, О. Г. Солодухова та ін. Вивченням самореалізації займалися такі українські та російські вчені, як К. А. Абульханова-Славська, Л. І. Анциферова, Є. І. Головаха, Г. С. Костюк, О. М. Леонтьєв, Д. О. Леонтьєв, В. А. Муляр, В. Г. Панок та ін.

Формулювання цілей статті. Вивчити особливості прояву адаптаційного потенціалу як чинника професійної самореалізації особистості.

Задачі дослідження: визначити психологічне поняття адаптаційного потенціалу особистості; вивчити феномен професійної самореалізації особистості; організувати психологічний супровід адаптації та самореалізації особистості в професійній діяльності.

Об'єкт дослідження: професійна самореалізація особистості.

Предмет дослідження: адаптаційний потенціал як чинник професійної самореалізації особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі професійної самореалізації особистості лежать проблеми росту, розвитку, самовдосконалення себе як професіоналу.

Феномен самореалізації часто замінюється різними термінами, такими як «самоактуалізація», «самодетермінація», «самоствердження», «самовизначення» тощо, тому особливої уваги потребує уточнення самого поняття, виділення основних критеріїв або ознак, які відрізняють самореалізацію від інших категорій «само». Найбільш часто поняття «самореалізація» застосовують як синонім терміну «самоактуалізація», «реалізація своїх можливостей». У зв'язку з цим, вагомим для наукового аналізу є визначення сфери спільності та відмінності понять самоактуалізації та самореалізації.

У зарубіжних психологічних теоріях самоактуалізацію розглядають як єдність актуалізації та реалізації (А. Адлер, К. Гольдштейн, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, Е. Фромм, К.Г. Юнг та ін.). У вітчизняних психологічних теоріях превалює термін «самореалізація», який розглядається так само як єдність актуалізації та реалізації (К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Анан'єв, Л. І. Анциферова, В. М. Бехтерев, О. О. Бодальов, А. А. Ідінов, Л. О. Коростильова та ін.). Обидва феномена трактують з огляду на запропоновану А. Маслоу ідею щодо закладеного у людській природі прагнення до реалізації всіх своїх потенційних можливостей і здібностей. Правомірність використання цих понять як синонімів підтверджено визначенням їх значень в довідковій літературі. Поняття «актуальний» (від лат. Actualis – діяльний) визначається як важливий, суттєвий для теперішнього часу, що має вияв у дійсності; поняття «реалізація» (позніше лат. – realis – речовий) визначається як здійснення чого-небудь, будь-якого плану, проєкту, програми, різних намірів. Найчастіше вітчизняні психологи використовують поняття «самореалізація» як процес формування та механізму особистісної зрілості, що має акцент на завершеності і самоефективності.

У роботах Є. Є. Вахромова, Е. В. Галажинського, І. Д. Єгоричева, Л. О. Коростильової, Д. О. Леонт'єва та ін. репрезентовано спроби уточнення та розмежування понять «самоактуалізація» й «самореалізація». Автори виділяють різні критерії розрізнення й визначення цих феноменів. Не вдаючись до докладного опису їх міркувань, розглянемо результативні положення. Розуміння самореалізації як досягнення власних природних, сутнісних сил, як специфічної когнітивної діяльності представлено у Д. О. Леонт'єва, Є. Є. Вахромова. У самоактуалізації Є. Є. Вахромов виділяє зовнішній, процесуальний, діяльний характер. Підкреслення в самоактуалізації внутрішнього (суб'єктивного), а в самореалізації зовнішнього (об'єктивного) результативного аспектів особистості є характерним для Л. О. Коростильової. Вона відзначає ієрархічні відношення зазначених феноменів. Дослідниця поняття самоактуалізації описує як вищий рівень самореалізації. Г. К. Селєско, І. Д. Єгоричева, О. В. Селєзнева, В. В. Зарицька, навпаки, розглядають самоактуалізацію як один з етапів самореалізації або як частину більш узагальненого процесу становлення суб'єктності людини. Більш широким поняттям вважають самореалізацію також Ю. М. Кулюткін, Г. С. Сухобська, А. А. Ідінов. Водночас, усі дослідники підкреслюють взаємозумовленість процесів самоактуалізації та самореалізації. Ймовірно, самоактуалізацію й самореалізацію потрібно розглядати як два аспекти (етапи) процесу саморозвитку особистості; як єдність внутрішнього і зовнішнього світу особистості. Доказом цього є принципи вітчизняної психології, представлені в роботах С. Л. Рубінштейна, О. М. Леонт'єва, Б. Ф. Ломова. Це принцип детермінізму, за яким дію зовнішніх умов зумовлено особливостями їх осмислення особистістю як цілісної системи внутрішніх умов; принцип єдності зовнішньої та внутрішньої діяльності, положення про те, що будь-яка діяльність має зовнішню та внутрішню сфери, і вони пов'язані між собою нерозривно. С. Д. Максименко розглядає самореалізацію як природну й тотально-загальну властивість (якість) кожної особистості. Потреба в самореалізації визначається як джерело активності особистості, яка, зокрема, визначає ті види діяльності, в яких ця потреба буде задовільнятися в конкретних умовах життєвого шляху. Досягнення особистістю професійної самореалізації в більший мірі залежить від того, як швидко та інтенсивно особистість реалізує свій адаптаційний потенціал у процесі оволодіння професією та пристосування до її вимог і умов. Адаптаційний потенціал доцільно розглядати як інтегральне утворення, яке об'єднує в складну систему соціально-психологічні, біологічні властивості та якості, актуалізовані особистістю для створення й реалізації нових програм поведінки в змінених умовах життєдіяльності [7, с. 54]. У роботах вітчизняних авторів виділяється декілька підходів до розуміння особового адаптаційного потенціалу. Зміст особового адаптаційного потенціалу конкретизується в дослідженнях А.Г. Маклакова [4]. Адаптаційному потенціалу вчений відводить важливу роль в психічному і соціальному розвитку індивіда, виділяючи в ньому наступні характеристики: нервово-психічну стійкість, рівень розвинутої міри адекватності сприйняття умов діяльності і своїх можливостей; відчуття соціальної підтримки, що обумовлює відчуття власної значущості для тих, що оточують; рівень конфліктності особистості; досвід соціального спілкування. Всі перераховані характеристики автор вважає значимими при оцінці і прогнозі успішності адаптації до важких ситуацій, чим більше вони виражені, тим вище вірогідність пристосуватися. Показники адаптаційного потенціалу містять інформацію про відповідність або стверджує, що в адаптаційному потенціалі закладена латентність адаптаційних здібностей, своєчасність і представляти як інтегральне утворення, яке об'єднує в складну систему соціально-психологічні, психічні, біологічні властивості і якості, що актуалізуються особистістю для створення і реалізації нових програм

поведінки в змінених умовах життєдіяльності [5].

Виділяють наступні складові адаптаційного потенціалу особистості: 1) рівень розвитку цілеспрямованої активності і мотивації; 2) характер і вміст актуальних психологічних проблем; 3) адекватність самооцінки і критичність до своїх вчинків; 4) відношення до людей або рівень соціальної інтеграції; 5) відношення до протилежної статі; 6) розвиток загального і соціального інтелекту. На думку учених, низький рівень вказаних складових адаптаційного потенціалу відповідають ступеню дезадаптації, оскільки вони не стимулюють, а гальмують особистісне зростання, навпаки, високий рівень дозволяє людині цілком реалізувати свої здібності, сприяє прискореному особистісному зростанню. Н. Л. Коновалова визначає адаптаційний потенціал як інтегруючу характеристику психічного здоров'я. Психічну адаптацію автор визначає як конструктивне подолання особових конфліктів і криз: «Ефективні стратегії спрямовані на «роботу» з самою проблемою, з вмістом виниклого протиріччя і мають своєю метою подолання тих перешкод, які створює дана проблема на шляху можливості самоактуалізації особистості, її самореалізації і повноцінного життя» [3, с. 44]. При тривалому вирішенні психологічної проблеми особистість переходить на якісно новий рівень адаптивності, вона змінюється у напрямі зростання і стає більш адаптивною. Психічна адаптивність оцінюється при цьому в якості інтегральної властивості особистості як цілісної системи і розглядається як сукупність внутрішніх чинників, що визначають ефективність адаптаційних змін. Проведений аналіз визначень особистісного адаптаційного потенціалу дозволив виділити основні його риси: розглядається як інтегральна змінна, що характеризує сукупність індивідуально-психологічних ознак, що обумовлюють ефективність психічної адаптації; включає не лише наявні прояви адаптаційних здібностей, але й латентні властивості, які можуть виявитися при зміні змісту, сили і напрямку дії адаптаційних чинників; тим значніше особистість проявляє свій адаптаційний потенціал, тим вище вірогідність нормального функціонування організму і ефективної діяльності при збільшенні інтенсивності дії психогенних чинників зовнішнього середовища. Показники особистісного адаптаційного потенціалу містять інформацію про відповідність або невідповідність психологічних характеристик особистості загальноприйнятим нормам, чим значніше особистість проявляє свій адаптаційний потенціал, тим вище вірогідність нормального функціонування і ефективної діяльності при збільшенні інтенсивності дії психогенних чинників зовнішнього середовища.

Особистісний адаптаційний потенціал характеризує джерела активності особистості у взаємодії з довкіллям. На думку С. Т. Посохової, людина, взаємодіючи з навколишньою реальністю та самою собою, є активним суб'єктом загальнолюдського досвіду й історично створених людиною форм поведінки й діяльності, активним творцем власної історії. Адаптація не є лише зберіганням рівноваги людини з навколишнім середовищем. Вона спонукає особистість до розкриття життєвого потенціалу й перетворення навколишнього світу. Своєчасна реалізація адаптаційного потенціалу є рушійною силою процесу усвідомлення особистістю власної сутності та проявів її в діяльності, сприяючи самоактуалізації [5]. С. К. Нартова-Бочавер, А. Р. Кудашев розглядають самореалізацію, самоактуалізацію особистості з точки зору особистісного розвитку й адаптаційних процесів. С. К. Нартова-Бочавер підтримує ідею щодо цілісності понять розвитку особистості й адаптації на підставі постулату про єдність особистості та нерозривність особистісних вимірів її самоактуалізації. А. Р. Кудашев приходить до висновку, що адаптація й особистісний розвиток утворюють різні напрямки для самоактуалізації. О. Г. Солодухова підкреслює, що адаптація надає нові можливості розвитку особистості. Особливо це простежується при професійній адаптації молодого вчителя, яку О. Г. Солодухова інтерпретує як процес реалізації особистісних здатностей вчителя у взаємодії з виробничим середовищем, педагогічним колективом. Становлення та розвиток особистості як фахівця у процесі адаптації викликає зміну її суб'єктивних відношень до різних складових життя. Водночас, людина здатна зберігати ядро своїх відношень незмінним, і з огляду на це професійна адаптація є процесом збагачення творчої індивідуальності, самовираження та самореалізації. У результаті адаптації людина діє природно, невимушено, що сприяє реалізації задатків і здібностей в практичній діяльності, тобто самоактуалізації.

Реалізація адаптаційного потенціалу особистістю в професійній діяльності є складним процесом взаємодії суб'єкта з оточуючим середовищем, визначальним моментом якого є активність людини не пристосованого, а діючого, адаптивного характеру; процес, який характеризується формуванням індивідуального стилю діяльності й включенням в систему виробничих та соціальних відношень.

Для оцінки рівней професійної адаптивності можуть бути використані дві групи критеріїв та показників:

а) об'єктивні критерії та показники:

- успішність професійної діяльності (показник – експертна оцінка результатів професійної діяльності);
- задоволеність колег і керівництва (показник – оцінка колективу і керівництва ступеня задоволеності фахівцем як членом колективу).

б) суб'єктивні критерії та показники:

- задоволеність діяльністю на займаній посаді (показник – самооцінка ступеня задоволеності змістом діяльності, її результатами);
- задоволеність відношеннями з колегами та керівництвом (показник – самооцінка ступеня задоволеності відношеннями з колегами та керівництвом) [6, с. 7].

Таким чином, оцінюючи рівень реалізації професійного адаптаційного потенціалу, можна визначити рівневу структуру професійної самореалізації, яка виглядає наступним чином.

1. Низький рівень самореалізації. У особистості відсутні прагнення до виявлення і розкриття своїх можливостей і потенцій; переважає здатність реалізувати лише ті якості, які яскраво виражені, не прикладаючи вольових зусиль. Людина знаходиться на примітивно-виконавчому або індивідуально-виконавчому рівні.

2. На середньому рівні потреби і мотиви, виявлення і розкриття можливостей і здібностей носять ситуативний характер, залежать від оцінки оточуючих. Існують труднощі в саморегуляції діяльності, коливання самооцінки. Особистісна і професійна самореалізація – на рівні реалізації ролей та норм в соціумі, виконання вимог керівництва без виявлення ініціативи.

3. Високий рівень. Найявне стійке прагнення до виявлення і розкриття сутнісних сил і можливостей, творча активність, наполегливість в досягненні поставлених цілей, стійкість та адекватність самооцінки, відповідальність і самостійність у виборі діяльності для реалізації можливостей [2, с. 9].

Розглянувши рівневу структуру професійної самореалізації, можна зробити висновок про те, що професійна самореалізація досягається при реалізації адаптаційного і особистісного потенціалу людини в професійній діяльності; усвідомленні і кристалізації особистістю власної сутності і розкриттям її у вигляді реалізації потенціалу з його опредметненням в професійній діяльності. Велике значення для активізації адаптаційного потенціалу, який є рушійною силою професійної самореалізації, має організація роботи з адаптації на підприємстві.

Ми пропонуємо методику організації роботи на підприємстві, яка сприяє адаптації і самореалізації особистості в професійній діяльності. Методика з адаптації і самореалізації в професійній діяльності передбачає організацію роботи на підприємстві за трьома основними етапами:

I етап – попередня соціальна адаптація – охоплює перші 10 днів роботи і припускає знайомство з персоналом, виробничими особливостями організації, включенням в комунікативні мережі; ознайомлення з правилами внутрішнього трудового розпорядку, обов'язками і вимогами, які висуває організація. На цьому етапі відбувається актуалізація потенціалу особистості, професійне самовизначення.

II етап – соціально-професійна адаптація – охоплює період засвоєння професії, в якому молодий фахівець вивчає технологічний процес, включається в міжособистісні відношення з колегами, пристосовується до вимог виробничої дисципліни. Важливо в рамках цього етапу здійснювати максимальну підтримку новому співробітнику, регулярно разом з ним проводити оцінку ефективності діяльності і особливостей взаємодії з колегами. У результаті цього відбувається професійний розвиток, який включає професійну адаптацію, апробацію теоретичних знань в практичній діяльності, професійне самовдосконалення, підвищення кваліфікації.

III етап – соціально-виробнича адаптація. Цим етапом завершується процес адаптації, він характеризується поступовим подоланням виробничих і міжособистісних проблем і переходом до стабільної роботи. Також, на цьому етапі фахівець досягає професійного становлення, тобто підвищення рівня професіоналізму, придбання професійного авторитету; виявлення активності, самостійності, творчого підходу в професійній діяльності [1, с. 42; 2, с. 9].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Сприятливий перебіг адаптаційного процесу призводить до реалізації потенціалу особистості в професійній сфері, ефективності здійснення трудової та суспільної діяльності. Своєчасна реалізація адаптаційного потенціалу виступає рушійною силою процесу усвідомлення особистістю власної сутності і виявлення її в професійній діяльності, сприяючи самореалізації. Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні взаємозв'язку адаптаційного потенціалу та самореалізації фахівців психолого-педагогічних спеціальностей.

Список використаних джерел

1. Антонова Н. А. Профорієнтація / Н. А. Антонова, Е. І. Рыбачук. – Славянск : СПД, 2005. – 280 с.
2. Гупаловська В. А. Професійна самореалізація як чинник становлення особистості жінки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 – заг. психологія, історія психології / В. А. Гупаловська. – Київ, 2005. – 25 с.
3. Коновалова Н. Л. Предупреждение нарушений в развитии личности при психологическом сопровождении школьников / Н. Л. Коновалова. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербург. ун-та, 2000. – 232 с.
4. Маклаков А. Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях / А. Г. Маклаков // Психолог. журн. – 2001. – Т. 22, № 1. – С. 16–24.
5. Посохова С. Т. Психология адаптирующейся личности / С. Т. Посохова. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2001. – 240 с.
6. Самохвалов О. Б. Психологічні чинники професійної адаптації інспекторів прикордонної служби : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах / О. Б. Самохвалов. – Хмельницький, 2007. – 19 с.
7. Шапарь В. Б. Новейший психологический словарь / В. Б. Шапарь. – Ростов н/Д. : Феникс, 2005. – 808 с.

References

1. Antonova N. A. Proforientacija / N. A. Antonova, E. I. Rybachuk. – Slavjansk : SPD, 2005. – 280 s.
2. Gupalovs'ka V. A. Profesijna samorealizacija jak chynnyk stanovlennja osobystosti zhinky : avtoref. dys. ... kand. psyhol. nauk : 19.00.01 – zag. psyhologija, istorija psyhologii' / V. A. Gupalovs'ka. – Kyi'v, 2005. – 25 s.

3. Konovalova N. L. Preduprezhdenie narushenij v razvitii lichnosti pri psihologicheskom soprovozhdenii shkol'nikov / N. L. Konovalova. – SPb. : Izd-vo Sankt-Peterburg. un-ta, 2006. – 232 s.
4. Maklakov A. G. Lichnostnyj adaptacionnyj potencial: ego mobilizacija i prognozirovanie v jekstremal'nyh uslovijah / A. G. Maklakov // Psiholog. zhurn. – 2001. – T. 22, № 1. – S. 16–24.
5. Posohova S. T. Psihologija adaptirujushhejsja lichnosti / S. T. Posohova. – SPb. : Izd-vo RGPU im. A. I. Gercena, 2001. – 240 s.
6. Samohvalov O. B. Psihologichni chynnyky profesijnoi' adaptacii' inspektoriv prykordonnoi' sluzhby: avtoref. dys. ... kand. psihol. nauk : 19.00.09 – psihologija dijal'nosti v osoblyvyh umovah / O. B. Samohvalov – Hmel'nyc'kyj, 2007. – 19 s.
7. Shapar' V. B. Novejšij psihologicheskij slovar' / V. B. Shapar'. – Rostov n/D. : Feniks, 2005. – 808 s.

Starynska N.V. ADAPTATIVE POTENTIAL AS A FACTOR OF PROFESSIONAL SELF-IDENTITY

The article features adaptive capacity as a factor of professional self-identity. The core of professional self-realization forms the issues of growth, development, self-improvement of oneself as a professional. Professional self-realization, to a greater extent depends on how quickly and intensively a person realizes his own potential in adaptive skills development process and adapts to its requirements and conditions. Implementation of a personality adaptive capacity in professional activity is a complex interaction of the object with the environment, a defining moment of which is human activity of not a conformed but active, adaptive nature; a process that is characterized by formation of individual style of activity and engagement in social and industrial relations.

The thesis statements determine two groups of criteria and indicators of professional adaptability: objective and subjective. The methodology of industrial work organization was developed on adaptation and personal fulfilment in preliminary social adaptation; Stage II - social and professional adaptation; Stage III - social and industrial adaptation.

Congenial adaptation process leads to potential identity in the professional field, the efficiency of labour and social activities. Timely implementation of adaptive capacity is the driving force of the process of understanding the individual's own nature and its detection in professional activity, contributing to self-realization.

Key words: activity, adaptation, professional adaptation, adaptive capacity, personality, self-realization, self-actualization, professional fulfilment, level structure of professional fulfilment.

УДК 159.923.2:[37.015.3:331.54]–057.875

О.А. СТОЛЯРЧУК

ДИНАМІКА ПРОФЕСІЙНОГО Я-ОБРАЗУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У роботі викладено й проаналізовано результати дослідження професійного Я-образу майбутніх фахівців на етапі їх фахового навчання. Доведено, що професійний образ «Я» особистості є основою її фахової Я-концепції. Розкрито результати дослідження динаміки професійного образу «Я» майбутніх фахівців соціальної сфери. Найвищі показники сформованості професійного Я-образу зафіксовано у майбутніх педагогів, децю нижчі – у майбутніх юристів і психологів. Встановлено переважання носіїв високого рівня та відсутності студентів з низьким рівнем сформованості фахового Я-образу. Виокремлено психологічні чинники формування професійного образу «Я» студентів, зокрема теоретико-методичний, емпіричний, прикладний і медійний, досліджено їх впливовість під час фахового навчання. Домінуючими чинниками формування професійного образу «Я» майбутніх педагогів, юристів і психологів зафіксовано емпіричний і теоретико-методологічний.

Ключові слова: Я-концепція; образ «Я»; професійне становлення; професійна Я-концепція; професійний образ «Я»; фахове навчання; рівні сформованості професійного Я-образу; чинники формування професійного образу «Я» студентів.

В работе изложены и проанализированы результаты исследования профессионального Я-образа будущих специалистов на этапе их профессионального обучения. Доказано, что профессиональный образ «Я» личности является основой ее профессиональной Я-концепции. Раскрыты результаты исследования динамики профессионального образа «Я» будущих специалистов социальной сферы. Самые высокие показатели профессионального образа «Я» будущих педагогов, несколько ниже - у сформированности профессионального Я-образа зафиксированы у будущих педагогов, несколько ниже - у студентов с низким уровнем сформированности профессионального Я-образа. Выделены психологические факторы формирования профессионального образа «Я» студентов, в том числе теоретико-методический, эмпирический, прикладной и медийный, исследована их влияние во время профессионального обучения. Доминирующими факторами формирования профессионального образа «Я» будущих педагогов, юристов и психологов зафиксированы эмпирический и теоретико-методологический.

Ключевые слова: Я-концепция; образ «Я»; профессиональное становление; профессиональный Я-образ «Я»; профессиональное обучение; уровни сформированности профессионального образа «Я»; факторы формирования профессионального образа «Я» студентов.